
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
Studia Filologiczne; Filologia Rosyjska 1985 z.25 (9)

HALINA BARTWICKA
WSP w Bydgoszczy

O PEWNEJ GRUPIE ROSYJSKICH WYRAZÓW EKSPRESYWNYCH I ICH EKWIWALENTACH W JĘZYKU POLSKIM

Wśród jednostek leksykalnych języka rosyjskiego można wyodrębnić niedużą grupę wyrazów, które w zdaniu występują nie w swojej podstawowej funkcji rzeczowników, lecz ulegając morfologicznym i syntaktycznym przeobrażeniom przyjmują postać przysłówków lub wykrzykników. Należą do nich takie wyrazy jak *bieda*, *strast'*, *propast'*, *užas*, *smiert'*, *żut'*, *krasota*, *koszmar*, *czudo* i in. Podstawą do ich połączenia w jedną spójną klasę leksemów jest ich specyficzna funkcja stylistyczna - nadają one wypowiedzi charakterystyczne zabarwienie emocjonalne. Sferą ich występowania jest przede wszystkim język potoczny.

Warto zwrócić uwagę na status tych leksemów w opracowaniach językoznawczych. Zwykle rozpatruje się je jako jednostki funkcjonalnie równoznaczne z tymi lub innymi częściami mowy, lecz pozbawione formalnych znamion gramatycznych (np. deklinacji czy koniugacji). *W. Winogradow* zalicza je do grupy przysłówków z wyraźnym zabarwieniem jakościowo-emocjonalnym¹. Wyrazy *smiert'*, *strast'*, *strach*, *užas* jako przysłówki rozpatruje również *Grammatika russkogo jazyka AN SSSR*². Natomiast inne fundamentalne opracowanie, *Grammatika sowriemiennogo russkogo litieraturnogo jazyka* pod red. *N. Szwedowej* klasyfikuje te wyrazy jako wykrzykniki. Czytamy tam: "W funkcji wykrzykników mogą występować również wyrazy autosemantyczne, które straciły swoje znaczenie leksykalne i służą w celu wyrażania emocji, np. *bieda*, *strast'*, *užas*, *dudki*, *kryszka*, *propast'* i inne"³. Również najnowsze opracowanie akademickie, *Russkaja grammatika*, zalicza omawiane wyrazy do wykrzykników. Przy czym autorzy zauważają, że jest to grupa wyrazów ciągle wz-

bogacana nowymi jednostkami. Głównym źródłem ich uzupełniania są rzeczowniki wyrażające ocenę i charakterystykę danego zjawiska, np. gorie, bieda, śmierć, strach, użas, kryszka, tabak, truba, kajuk, dudki, propast itd.⁴ Wyrazy te służą do zaostrenia ekspresji wypowiedzi, wzmocnienia jej ładunku emocjonalnego, do przekazania najróżniejszych niuansów towarzyszących wypowiedzianej myśli. Są wyraźnie nacechowane stylistycznie i jako środek ekspresji językowej stanowią znaczącą warstwę języka mówionego. Występują zwłaszcza w swobodnej rozmowie, w żywym bezpośrednim opowiadaniu lub dialogu.

W niniejszym artykule zamierzam zwrócić uwagę jedynie na te spośród wymienionych wyrazów, które oznaczają różnego rodzaju ocenę intensywności i dużej ilości czegoś, a więc takie, które zawierają komponent semantyczny "bardzo mocno" lub "bardzo dużo".

Należy zaznaczyć, że wyrazy te w znaczeniu przysłówkowym i wykrzyknikowym nie znalazły pełnego i jednolitego odzwierciedlenia w słownikach objaśniających języka rosyjskiego⁵. Większość z nich nie posiada oddzielnych artykułów hasłowych. Na ogół umieszczono je w obrębie haseł rzeczownikowych wydzielając cyfrą arabską i podając odpowiednie wyjaśnienie, np. bieda 3. w znaczeniu narieczija óczen, niezwykle, mnogo (BAS, MAS); żut⁴. w znaczeniu narieczija óczen, krajnie, niezwykle (MAS) i óczen mnogo (Oż), BAS natomiast w ogólnie nie rejestruje znaczenia przysłówkowego tego wyrazu; propast³. kogo - czego óczen⁶ bolszoje koliczestwo, mnożestwo (BAS, MAS), warto dodać, że wyraz propast ze znaczeniem 'bolszoje koliczestwo' Oż. kwalifikuje jako homonim i umieszcza w odrębnym artykule hasłowym; śmierć³. w znaczeniu narieczija óczen⁷ silno /BAS/, óczen⁸, w wysszej stiepieni /Oż/, użas w znaczeniu narieczija óczen⁹, silno czerezwyczajno /BAS/ i óczen¹⁰, krajnie /Oż/. Spośród analizowanych wyrazów jedynie strast¹¹ i strach zamieszczone zostały jako odrębne hasła przysłówkowe, obydwa z jednakową semantyzacją óczen¹², krajnie, czerezwyczajno (BAS, Oż.). Znaczenie wykrzyknikowe omawianych wyrazów nie zostało odnotowane w żadnym słowniku, podczas gdy zwracają na nie uwagę językoznawcy w różnych opracowaniach, a także można zauważyć nieustanny wzrost ich aktywności w języku, szczególnie w jego odmianie mówionej. Ponadto na uwagę zasługuje fakt, że w ostatnim (rozsze-

rzonym i uzupełnionym) wydaniu MAS zostało zarejestrowane nowe znaczenie i nowa funkcja gramatyczna wyrazu koszmar, który w języku potocznym odznacza się coraz większą frekwencją. W artykule hasłowym rzeczownika koszmar wprowadzono punkt 4. z kwalifikatorem gramatycznym w_znacz.,_narięczi_ja i z objaśnieniem óczen', krajnie, czrezwyczajno'.

Z powyższego zestawienia wynika, że słowniki objaśniające - w użyciu przysłówkowym tych wyrazów - głównie odnotowują znaczenie dużego stopnia intensywności czegoś nie sygnalizując rozszerzenia ich zakresu treściowego.

Tymczasem na podstawie obserwacji funkcjonowania tych wyrazów we współczesnym języku rosyjskim można stwierdzić, że występują one z jednakową częstotliwością zarówno z ogólnym znaczeniem "bardzo mocno", jak i ze znaczeniem "bardzo dużo".

Przejdę teraz do analizy tych leksemów w różnych kontekstach. Jak już wspomniałam wyżej, wyrazy bieda, smiert', strach, użas, koszmar i inne występują przede wszystkim w języku ekspresywnym i używane są w sytuacjach, kiedy mówiący stara się nadać swej wypowiedzi wyrazistość, obrazowość, kiedy chce podkreślić swoje emocje. Zacznę od przedstawienia wyrazów z ogólnym znaczeniem "bardzo mocno":

Ja użas kak riwniw.

Ja smiert' lublu muzyku.

Smiert' nie lublu głupych.

Smiert' kak pit' choczetsia.

Smiert' lublu uznat', czto jest' nowogo na swiecie.

Ja strach kak ispugałas'.

Strach lublu kupat' sia.

A wied' czudo kak było wiesieło.

Strast' kak bojus'.

Woda strast' była chołodnaja.

Żut' kak postarieł.

Żut' kakoj wiesiołyj.

Żut' kakije odnoobraznyje dni.

Powyższe zdania nie budzą wątpliwości co do stopnia zawartej w nich ekspresji, ponadto ilustrują szerokie możliwości jej wyrażenia w języku rosyjskim. Jeśli zaś spróbujemy przetłumaczyć

te zdania na język polski przy pomocy istniejących słowników rosyjsko-polskich⁶, to przekonamy się, że słowniki te nie podpowiadają zbyt różnorodnych rozwiązań. Dwa wyrazy czudo i żut⁷ w znaczeniu przysłówkowym w ogóle nie są w nich odnotowane, pozostałe zaś mają ekwiwalenty, których użycie wykazałoby zbyt dużą monotonię stylistyczną. Najczęściej są to translaty strasznie i okropnie, poza tym WSRP umieszcza dodatkowo strach jak (dla wyrazu strach), potwornie, niesamowicie; strach (dla wyrazu użas) i coś strasznego (dla wyrazu strast⁸). Korzystając zatem ze słowników rosyjsko-polskich przetłumaczylibyśmy te zdania następująco:

Jestem niesamowicie (okropnie, potwornie) zazdrosny.

Strasznie lubię muzykę.

Strasznie (okropnie) nie lubię głupich.

Strasznie (okropnie) chce mi się pić.

Strasznie lubię się dowiedzieć, co nowego na świecie.

Strasznie (okropnie) się wystaraszylaam itd.

Na podstawie podanych przykładów można by sądzić, że język polski jest znacznie uboższy pod względem emocjonalnego wyrażania intensywności odczuć mówiącego i posiada w swoim zasobie leksykalnym niewiele wyrazów z tej grupy semantycznej. Tymczasem przegląd różnych sytuacji użycia omawianych leksemów zaprzeczy takiemu przypuszczeniu. Język polski ma równie bogate i liczne synonimy wyrażenia "bardzo mocno" występujące w warstwie potocznej języka ogólnego. Należą do nich wyrazy przerażająco, piekielnie, niemiłosiernie, straszliwie, koszmarnie. (Por. niektóre definicje słownikowe: straszliwie 'bardzo intensywnie, ogromnie, **niezmiernie**, strasznie', piekielnie 'bardzo, ogromnie, niezwykle (pod względem intensywności)'). Użycie tych wyrazów w roli translatów omawianych jednostek leksykalnych znacznie pogłębiłoby za barwienie emocjonalne frazy, zapewniłoby jej wzmocnioną ekspresję i zabezpieczyłoby tak pożądaną różnorodność wypowiedzi. Odwołajmy się do przykładów:

Jestem piekielnie zazdrosny.

Straszliwie nie lubię głupich.

Niemiłosiernie się wystraszyłam.

Jestem koszmarnie zmęczona.

Przerażająco monotonne dnie.

Potwornie się postarzał.

A przecież było niesamowicie wesoło.

Konfrontacja przytoczonych tu zdań rosyjskich i polskich pozwoli ustalić cały szereg odpowiedności przekładowych dla omawianych wyrazów. A więc będzie to ciąg synonimów piekielnie, niemiłosiernie, koszmarnie, straszliwie, przerażająco, niesamowicie. Nie podaję tu konkretnych rozwiązań poszczególnych artykułów hasłowych w słownikach przekładowych, pragnę jednak zasygnalizować konieczność włączenia tego materiału do nowej wersji słownika. Ostateczne ustalenie par przekładowych i rozstrzygnięcie szczegółów technicznych wymaga jeszcze wielu obserwacji i wnikliwych studiów semantycznych, między innymi zbadania łączliwości poszczególnych składników przytoczonego szeregu synonimicznego.

Przejdę teraz do kolejnej grupy przykładów ilustrujących użycie wyrazów *bieda*, *żut'*, *koszmar*, *strast'*, *propast'*, *užas*, z ogólnym znaczeniem "bardzo dużo". Na takie ich znaczenie zwróciła uwagę R. Rogożnikowa, która pisze: "moim zdaniem wyrazy te mają także znaczenie 'wielkiej ilości, mnogości czegoś, przy czym chodzi tu nie tylko o dużą ilość, ale o bardzo dużą ilość, ponieważ wszystkie one mają w zdaniu wyraziste zabarwienie emocjonalne"⁷.

Zazwyczaj występują one w zdaniach wykrzyknikowych wyrażnie nacechowanych modalnie. Zabarwienie uczuciowe tych wypowiedzi pozwala, obok znaczenia nieokreślonej wielkiej ilości czegoś, wyodrębnić najróżniejsze odcienie znaczeniowe, np. zachwytu, zdumienia, zniecierpliwienia, osłupienia, podziwu itp. Należy podkreślić, że omawiane wyrazy nie tyle same oznaczają **wielką** ilość, mnogość czegoś, ile raczej używane są w celu podkreślenia i wypuklenia tego znaczenia w zdaniu. Zazwyczaj występują one na końcu zdania i taka ich pozycja syntaktyczna podkreślana za pomocą szczególnej intonacji dodatkowo wpływa na fakt, że od strony semantycznej użycia tych wyrazów są adverbialne. Spróbujmy zilustrować to przykładami:

Ludziej na ulicach *sobrałos'* - *strast'*!

Narodu *nabieżało* - *żut'*!

Cwietow w komnacie - *propast'*!

Jabłok mnogo - *koszmar*!

Uż csto s etim niemcem śmiechu było - bieda!
Dietiej tam - bieda!
Tewarow na rynkie - strast'!
Gostiej prijechało - użas!
Problem, dieł u niego - użas!

Wyrazy te mogą także występować w środku zdania, pozycja taka nie zmienia jednak w zasadniczy sposób ich znaczenia, może jedynie w niesnacznym stopniu wpływać na zmianę ekspresji:

Tut bieda skolko jagod!

W naszym lesu propast' białych gribow!

Popatrzmy teraz w jaki sposób można przetłumaczyć te zdania na język polski. W wykonaniu tego zadania nie pomogą istniejące słowniki rosyjsko-polskie, gdyż żaden z nich nie rejestruje w omawianych wyrazach znaczenia wielkiej ilości czegoś. Z pomocą może przyjść analiza semantyczna polskich jednostek leksykalnych wchodzących w skład szeregu synonimicznego z dominantą dużo. W poszukiwaniu jednostek przekładowych należy wyodrębnić te spośród wyrazów polskich danego szeregu synonimicznego, które zawierają definicję znaczeniową "bardzo dużo, mnóstwo, wielka ilość, liczba kogo lub czego" oraz należą do stylu potocznego. A więc będą to wyrazy mrowie, kupa, chmara, multum, huk, zatrząsienie, krocie, a także zwroty do diabła, do diabła i trochę, do licha, do licha i trochę.

Można zatem zaproponować następujący przekład powyższych zdań:

Na ulicach ludu zebrało się - mrowie!

Narodu zbiegło się - chamara!

Kwiatów w pokoju - zatrząsienie!

Jabłek masa - do licha i trochę!

Kupa śmiechu było z tym Niemcem.

Dzieci tam - mrowie!

Towarów na rynku - zatrząsienie!

Gości było - huk!

Problemów miał i spraw do załatwienia - multum!

oraz Jagód tu do licha i trochę.

W naszym lesie jest kupa prawdziwków.

Oczywiście nie są to jedyne propozycje. Każda sytuacja użycia

tych wyrazów może przynieść nowe rozwiązanie. Wpływa na to wiele czynników, np. subiektywna postawa mówiącego, ocena realiów, okoliczności sformułowania oceny itp. Można jednak założyć, że wymieniony wyżej szereg synonimiczny jest realnym materiałem, który spełni swoją rolę w ustaleniu nowych par przekładowych i może stanowić pewne uzupełnienie haseł słownikowych w słownikach rosyjsko-polskich.

Na zakończenie jeszcze jedna uwaga. Nawet pobieżna i wycinkowa analiza pozwala odnotować pewną tendencję w kształtowaniu się odpowiedności przekładowych omawianych wyrazów. Jeśli chodzi o szereg pierwszy (z determinacją "bardzo mocno"), to jego ekwiwalenty polskie mają postać przysłówków, w szeregu drugim zaś (z determinacją "bardzo dużo") w roli odpowiedników występują rzeczowniki w znaczeniu adverbialnym, najczęściej podkreślone intonacyjnie.

PRZYPISY

- ¹ W. Winogradow, *Russkij jazyk*, Moskwa 1972 s.288
- ² *Grammatika russkogo jazyka*, Moskwa 1960, T.1 s.619
- ³ *Grammatika sowriemiennogo russkogo litieraturnogo jazyka*, Moskwa 1970 s.313
- ⁴ *Russkaja grammatika*, Moskwa 1980, T.1 s.733
- ⁵ Stosuję następujące skróty słowników:
BAS - *Słowa' sowriemiennogo russkogo litieraturnogo jazyka*, T.1-17, Moskwa-Leningrad 1950-1965
MAS - *Słowa' russkogo jazyka*, T.1-4 Moskwa 1981-1984
Oż - S.I. Ożegow, *Słowa' russkogo jazyka*, izd. 13-e, Moskwa 1981
- ⁶ A.Mirowicz, I.Dulewicz, I.Grek-Pabis, I.Maryniak, *Wielki słownik rosyjsko-polski*, T.1-2, Warszawa-Moskwa 1970 /WSRP/
- ⁷ R.Rogożnikowa, *Nariecznyje i mieżdometnyje znaczenija niekotorych suszczestwitielnych i pokaz ich w słowarie*, "Leksikograficzeskiej sbornik", wyp. II, 1957 s.66

ÜBER BESTIMMTE EXPRESSIVE GRUPPE RUSSISCHER WORTE UND DEREN
ÄQUIVALENTE IN POLNISCHER SPRACHE

Zusammenfassung

Im Artikel hat man versucht, die Funktionierung einer bestimmten expressiven Gruppe russischer Worte zu analysieren z. bieda, smiert', strach, žut', užas und zwar in neuer semantischer und grammatischer Form.

Gegeben sind Vorschläge polnischer Übersetzungs äquivalente dieser Worte.